

HISTORIJAT PRAHISTORIJSKIH ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA BOSANSKOHERCEGOVAČKOG DIJELA PANONIJE

Dženan BRIGIĆ

(Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu)

Bosanska Panonija je prostor koji je zauzimao prostor današnje sjeverne Bosne, od Drine na istoku do razmeđa Une i Sane na zapadu. Sjevernu granicu je činila rijeka Sava koja se svojim tokom protezala duž čitave bosanske Panonije, dok je južna granica još uvijek nerazjašnjena jer je ona zapravo i činila granicu između dvije provincije, Dalmacije i Panonije. Najranija prošlost ovog područja nije obrađivana u nekoj značajnijoj mjeri, a prvi pisani podaci se javljaju tek u I st. pr. n. e. Međutim, kada se govori o ranijim razdobljima, od neolita pa nadalje, jedan od glavnih problema sa kojim se naučnici susreću jeste problem nedovoljne istraženosti. Brojni arheološki lokaliteti su istraženi samo parcijalno, dok su istovremeno i svjedočanstva antičkih autora limitirana na ograničene podatke koji su se očuvali do današnjeg vremena. Iz ovog razloga su konkretni podaci o prostoru bosanske Panonije i populacijama koje su naseljavale taj prostor još uvijek značajna nepoznanica za istraživače koji su limitirajućom izvornom građom, kako arheološkom tako i pisanom, prisiljeni na konstruiranje različitih hipotetičkih modela o prošlosti i populacijama ovog prostora.

Riječ je o području kroz koje su vodile česte komunikacije, bilo kopnene ili vodene, zbog blizine rijeke Save koja se ulijeva u još veću i značajniju rijeku, Dunav. Geografski položaj je bio presudan za historijski tok kroz koji je bosanska Panonija prolazila, jer se nalazila na putu koji je

spajao sjevernu i sjeverozapadnu Evropu sa jugom, Grčkom, Malom Azijom te daljim krajevima na istoku, odakle su vrlo često dolazili nomadi. Stanovništvo koje je živjelo na ovim prostorima veoma često je bilo miješano sa nomadima, a kasnije i sa Indoevropljanima, da bi nešto kasnije ovaj prostor zahvatila i kultura polja sa žarama. Iz pretpostavljenih procesa o daljoj prošlosti, bilo migracijskih ili ipak autohtonih, došlo je do formiranja bosansko panonskih zajednica koje su u kasnijim djelima antičkih pisaca identificirane kao integralni dio šireg ilirskog konglomerata.

Prostor bosanske Panonije je obrađivan u zasebnim cjelinama, odnosno određeni arheolozi i historičari su se u sklopu svojih sinteza doticali i ovog prostora, te je ostalo nekoliko značajnih djela koji se tiču sjeverne Bosne kao takve. Dolaskom Austro-Ugarske na prostor Bosne i Hercegovine, arheološka istraživanja su podignuta na veći i značajniji nivo. Osnivanjem Zemaljskog muzeja 1888. g. u Sarajevu (Spomenica 1999, 13), ustanovljena je podloga za publiciranje naučnih radova kroz Glasnike Zemaljskog muzeja (GZM) gdje je objavljen veliki broj naučnih radova koji su se bavili proučavanjem najprije gradina pa i naselja na ovom prostoru, te bilješkama sa arheoloških nalazišta. Jedno od najznačajnijih nalazišta na prostoru bosanske Panonije je svakako naselje Donja Dolina, kojim se od osnivanja muzeja bavio Ćiro Truhelka. Godine

1901. u Glasniku Zemaljskog muzeja objavio je članak pod nazivom „Prehistorička sojenica u koritu Save kod Donje Doline“ (Truhelka 1901) i to je samo jedan od mnogih radova koje je on posvetio ovom naselju. Naime, tokom kasnijih godina istraživanja su nastavljena te on 1902. g. također u GZM-u objavljuje novi članak pod naslovom „Sojenica kod Donje Doline“ (Truhelka 1902). Dvije godine kasnije objavio je nova tri članka pod istim naslovom gdje se nadovezao na ranija istraživanja vršena u periodu između 1902. i 1904. (Truhelka 1904), da bi 1906. g. objavio dva nova članka o Sojenici kod Donje Doline koja govore o petom iskopavanju vršenom 1904. g. (Truhelka 1906). Nakon iscrpnih i aktivnih iskopavanja Donje Doline, istraživanja su jedno vrijeme prestala da bi se 1929. g. pojavio jedan članak kojeg je napisao Mihovil Mandić pod naslovom „Izvještaj o djelimično nastavljenom otkapanju prethistorijske sojenice u D. Dolini kod Bos. Gradiške 1928. g.“ (Mandić 1929). Ipak najznačajniju ulogu pri istraživanju Donje Doline imao je Zdravko Marić, koji je iza sebe ostavio detaljne i iscrpne nalaze vršenih iskopavanja objavljenih u povećem članku 1964. g. (Marić 1964) Pored Donje Doline, Zdravko Marić je 1961. g. objavio članak „Vis kod Dervente, naselje kasnog bronzanog doba“ (Marić 1961a). Iste godine objavio je i rad „Praistorijski nalazi i lokaliteti iz Triješnice i Dvorova kod Bijeljine“ (Marić 1961b). U sklopu simpozijuma o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, Marić je objavio članak pod naslovom „Problem sjevernog graničnog područja Ilira“ (Marić 1964), a već iduće godine u časopisu Odjek, pisao je na temu „Panoni zaboravljeni narod“ (Marić (1965) te na taj način ostavio značajan doprinos prilikom izučavanja prahistorije bosanske Panonije, posvećujući, između ostalog, pažnju problematiziranju pitanja Ilira i Panona.

Period poslije Drugog Svjetskog rata je bio najplodniji kada je u pitanju prahistorija Bosne i Hercegovine, kao i bosanske Posavine. Veliki doprinos arheološkim istraživanjima bosanske Panonije od najranijih vremena doprinijeli su Đuro Basler, Alojz Benac i Borivoj Čović. Jedan od najznačajnijih arheologa koji su se bavili paleolitom i mezolitom Bosne i Hercegovine, svakako jeste Đuro Basler, koji je vršio sistematska iskopavanja na mnogim paleolitskih lokalitetima. Naime, on je objavio nekoliko sintetskih pregleda o paleolitskim nalazištima, njihovim karakteristikama, hronološkom mjestu i široj kulturnoj pripadnosti. Godine 1960. u časopisu Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne (ČGT), objavio je rad na temu „Arheološko nalazište Crkvina u Makljenovcu kod Doboja“ (Basler 1960), a tri godine kasnije „Paleolitska nalazišta u sjevernoj Bosni“ objavljen u GZM (Basler 1963). Sedamdesetih godina 20. st., u časopisu ČGT, objavio je nekoliko radova koji govore o paleolitskim nalazištima sjeverne Bosne, od kojih je bitno izdvojiti radove „Dvije paleolitske stanice u dolini Ukrine“ (Basler 1973), „Paleolitsko nalazište na Krčevini u Maloj Brijesnici kod Gračanice“ (Basler 1978), te „Neki problemi paleolitika u sjevernoj Bosni“ (Basler 1980). U okviru Praistorije Jugoslavenskih zemalja (PJZ), objavljene 1979. g. u Sarajevu, pisao je na temu „Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Bosni i Hercegovini“, te „Paleolitske i mezolitske regije i kulture u Bosni i Hercegovini“ (Basler 1979a,b).

Profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu i član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Alojz Benac, iza sebe je ostavio veliki broj naučnih članaka te samim time i neprocjenjiv doprinos u nauci. Obim njegova istraživanje se uglavnom odnosio na period neolita i eneolita, ali je pisao i o Ilirima, njihovoj historiji i etnogenezi, nudeći svoje odgovore na određena pitanja koja su dugo

vremena aktivna u historiografiji. Već prva iskopavanja koja je Benac poduzeo 1947. – 1949. godine, bila su vezana za neolit i eneolit, gdje je između ostalih iskopavao pećinu Hrustovaču u sjeverozapadnoj Bosni, i 1948. g. objavio članak u GZM pod naslovom „Završna istraživanja u pećini Hrustovači“ (Benac 1948). Istraživanjima gradine Zecova kod Prijedora, najznačajnijeg nalazišta vučedolske grupe južno od Save, Benac je unaprijedio dotadašnja znanja o vučedolskoj kulturi i njene uloge u ranom bronzanom dobu. U okviru prvog broja ČGT 1957. g., Benac je objavio rad na temu „Neke nove prethistorijske kulture u sjeveroistočnoj Bosni“, a 1961. u GZM-u, rad „Neolitski telovi u sjeveroistočnoj Bosni i neki problemi bosanskog neolita (Benac 1961). Godine 1956., Benac je u GZM-u objavio članak pod naslovom „Prehistorijska gradina Zecovi kod Prijedora“ (Benac 1956), a tri godine kasnije „Slavonska i ilirska kultura na prehistorijskoj gradini Zecovi kod Prijedora“ (Benac 1959). Pored istraživanja Zecova, Benac je objavio i nekoliko drugih članaka koji su doprinijeli izučavanju prahistorije bosanske Posavine, poput „Pivnica kod Odžaka I neki problem kostolačke kulture“ objavljenog 1962. (Benac 1962), te „Kameni kalupi sa Pivnice“ iz 1967. g. (Benac 1967). Dvije godine kasnije, u okviru GZM, Benac je objavio rad pod naslovom „Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni“ (Benac 1964a), gdje je u značajnoj mjeri pažnju posvetio prostoru bosanske Panonije. Od velikog značaja je svakako i rad „Prediliri, Protoiliri i Prailiri, Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba“, objavljen u Godišnjaku Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Benac 1964b), gdje su se tražili korijeni Ilira pri čemu je posvećena pažnja sjevernim dijelovima Bosne i Hercegovine. Benac je nastavio sa proučavanjem etnogenetskih procesa, te 1973. g. objavljuje rad na temu „O identifikaciji ilirskog etnosa“ (Benac 1973). Prilikom pisa-

nja Praistorije Jugoslavenskih zemalja 80-tih godina 20. st., Benac je pisao o etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji (Benac 1987), prilikom čega se doticao prostora bosanske Panonije kroz problematiziranje pitanja Ilira i Panona.

Pored Benca, značajnu ulogu u proučavanju prahistorije Bosne i Hercegovine imao je Borivoj Čović. Godine 1958., u GZM objavio je članak pod naslovom „Barice – nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice“ (Čović 1958), a iduće godine u časopisu Članci i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne, pisao je na temu „Tragovi preistorijskih migracija u sjeveroistočnoj Bosni“ (Čović 1959). Zatim, 1962. g. u GZM-u je objavio članak pod naslovom „Gradinsko naselje na Kekića Glavici“, a tri godine kasnije „Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni“ (Čović 1965) Godine 1976. g. u Godišnjaku Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine objavio je rad na temu „Metalurška djelatnost vučedolske kulture u Bosni“ (Čović 1976a). Iste godine je objavio svoju najznačajniju knjigu pod naslovom „Od Butmira do Ilira“ (Čović 1976b), koja je bila usmjerena ka edukaciji šire kulturne javnosti o historiji ovih prostora. Pored Truhelke i Marića, i Čović je pisao o naselju Donja Dolina kod Sanskog mosta, te je objavio nekoliko radova na tu temu od kojih vrijedi istaći „Donja Dolina“ (Čović 1961), i „Grupa Donja Dolina – Sanski Most“, objavljen u okviru Praistorije Jugoslavenskih zemalja (Čović 1987).

Postoji još nekoliko radova koje vrijedi istaći, a tiču se problematike bosanske Panonije tokom dugogodišnjeg razdoblja prije nove ere. Nezaobilazna je svakako Milica Kosorić, čija je osnovna preokupacija bila usmjerena ka proučavanju prahistorije Podrinja, prilikom čega se i doticala sjeveroistočne Bosne. Godine 1965. napisala je članak objavljen u časopisu Članci i građa za kulturnu istoriju

Istočne Bosne pod naslovom „Praistorijska nekropola u selu Dvorovima kod Bijeljine“ (Kosorić 1965), a dvije godine kasnije „Neolitsko naselje u selu Batkoviću kod Bijeljine“ (Kosorić 1967). Također, u ČGT, ona je 1970. g. objavila rad „Rezultati zaštitnog iskopavanja na lokalitetu Brdo u Donjoj Mahali kod Orašja“ (Kosorić 1970), da bi 1976. god. objavila svoju doktorsku disertaciju „Kulturni, etnički i hronološki problem ilirskih nekropola Podrinja“ (Kosorić 1976), koja se dotiče sjeveroistočnih krajeva Bosne i Hercegovine. Četiri godine kasnije, pisala je na temu „Praistorijska naselja na području Spreče“ (Kosorić 1980), a 1982. g. nešto veću pažnju je posvetila sjevernoj Bosni, te objavljuje rad na temu „Rezultati istraživanja praistorijskih naselja na području Semberije“ (Kosorić 1982).

U okviru PJZ, posebno treba istaći radove Ksenije Vinski-Gasparini „Kultura polja sa žarama sa svojim grupama“ (Vinski-Gasparini 1983), te Borislava Jovanovića „Keltska kultura u Jugoslaviji“ (Jovanović 1987). Za proučavanje kostolačke grupe, značajan je i rad Borislava Jovanovića objavljenog u Godišnjaku na temu „Obredi sahranjivanja u kostolačkoj grupi“ (Jovanović 1976). Proučavanjem keltskog uticaja na Panoniju, bavila se Fanula Papazoglu u djelu „Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba“ objavljenom 1969. g (Papazoglu 1969). Stojan Dimitrijević, Tihomila Težak Gregl i Nives Majnarić Pandžić su koautori knjige koja nosi naslov „Prapovijest“ (Dimitrijević, Gregl, Pandžić 1998), i koja je obuhvatila periode od paleolita do mlađeg željeznog doba. Pregled kasnog bronzanog doba na prostoru sjeverne Bosne dali su Adnan Kaljanac i Edin Šaković, koji su u okviru Gračaničkog glasnika napisali članak pod naslovom „Barice- Gređani: kulturna grupa kasnog bronzanog doba u Slavoniji i sjevernoj Bosni“ (Kaljanac, Šaković 2009). Hrvoje Kalafatić je 2011. g. objavio rad pod naslovom „Prilog poznavanju odnosa grupe Barice-Gređani, berberinskog tipa hatvan-

ske kulture“, „brodske kulture“ i „posavske kulture“ objavljen u časopisu *Opvscvla archaeologica* (Kalafatić 2011). Iste godine je u okviru Godišnjaka Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine Blagoje Govedarica objavio članak „Gdje i kada je postojalo bakarno doba“ (Govedarica 2011). Dakle, nameće se zaključak da su rezultati istraživanja bosanske Panonije uglavnom publicirani preko Glasnika Zemaljskog muzeja, Godišnjaka Akademije nauka i umjetnosti BiH te časopisa *Članci i i građa za kulturnu istoriju Istočne Bosne*, koji su oko sebe okupljali neke od najznačajnijih arheologa 20. st., i čiji rad će dugo vremena predstavljati temelj za neka novija istraživanja.

BIBLIOGRAFIJA

- BASLER Đ. (1960), Arheološko nalazište Crkvina u Makljenovcu kod Doboja. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 4, 1960, 75-89.
- BASLER Đ. (1963), Paleolitska nalazišta u sjevernoj Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 18, 1963, 5-24.
- BASLER Đ. (1973), Dvije paleolitske stanice u dolini Ukrine. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 10, 1973, 7-17.
- BASLER Đ. (1978), Paleolitsko nalazište na Krčevini u Maloj Brijesnici kod Gračanice. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 12, 1978, 5-9.
- BASLER Đ. (1979a), Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Bosni i Hercegovini. *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Tom 1, 1979, 313-331.
- BASLER Đ (1979b), Paleolitske i mezolitske regije i kulture u Bosni i Hercegovini. *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Tom 1, 1979, 331-357.
- BASLER Đ. (1980), Neki problemi paleolitika u sjevernoj Bosni. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 13, 1980, 93-103.
- BENAC A. (1948), Završna istraživanja u pećini Hrustovači. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 3, 1948, 3-41.

- BENAC A. (1957), Neke nove prethistorijske kulture u sjeveroistočnoj Bosni. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 1, 1957, 209-211.
- BENAC A. (1956), Prehistorijska gradina Zecovi kod Prijedora. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 11, 1956, 146-166.
- BENAC A. (1959), Slavonska i ilirska kultura na prehistorijskoj gradini Zecovi kod Prijedora. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 14, 1959, 13-51.
- BENAC A. (1961), Neolitski telovi u sjeveroistočnoj Bosni i neki problemi bosanskog neolita. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 15-16, 1961, 39-78.
- BENAC A. (1962), Pivnica kod Odžaka i neki problem kostolačke kulture. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 17, 1962, 21-40.
- BENAC A. (1964a), Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 19, 1964, 129-142.
- BENAC A. (1964b), Prediliri, Protoiliri i Prailiri, Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja* 4, 1964, 59-95.
- BENAC A. (1967), Kameni kalupi sa Pivnice. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 21-22, 1967, 155-160.
- BENAC A. (1973), O identifikaciji ilirskog etnosa. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja*, 9:93-108.
- BENAC A. (1987), O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji. *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Tom 5, 1987, 737-805.
- ČOVIĆ B. (1958), Barice – nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 13, 1958, 77-96.
- ČOVIĆ B. (1959) Tragovi preistorijskih migracija u sjeveroistočnoj Bosni. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 3, 1961, 5-19.
- ČOVIĆ B. (1961), *Donja Dolina. Necropole de l' age du fer.* Inventaria archaeologica, fasc. 3, 1961., Beograd, Y21-Y30.
- ČOVIĆ B. (1962), Gradinsko naselje na Kekića Glavici. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 17, 1962, 41-61.
- ČOVIĆ B. (1965), Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 20, 1965, 27-145.
- ČOVIĆ B. (1976a), Metalurška djelatnost vučedolske kulture u Bosni. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja* 13, 105-115.
- ČOVIĆ B. (1976b), *Od Butmira do Ilira.* Veselin Masleša, Sarajevo 1976.
- ČOVIĆ B. (1987), Grupa Donja Dolina – Sanski Most. *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Tom 5, 1987, 232-286.
- DIMITRIJEVIĆ Z., TEŽAK GREGL T., PANDŽIĆ N. (1998), *Prapovijest.* Naklada Naprijed, Zagreb 1998.
- GOVEDARICA B. (2011), Gdje i kada je postojalo bakarno doba. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja* 40, 2011, 45-63.
- JOVANOVIĆ B. (1976), Obredi sahranjivanja u kostolačkoj grupi. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja* 13, 1976, 131-143.
- JOVANOVIĆ B. (1987), Keltska kultura u Jugoslaviji. *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Tom 5, 1987, 805-855.
- KALAFATIĆ H. (2011), Prilog poznavanju odnosa grupe Barice-Gređani, "berberinskog tipa hatvanske kulture", "brodske kulture" i "posavske kulture. *Opuscula Archaeologica* 35, 2011, 41-65.
- KALJANAC A., ŠAKOVIĆ E. (2009), Barice- Gređani: kulturna grupa kasnog bronzanog doba u Slavoniji i sjevernoj Bosni. *Gračanički glasnik* 27, 2009, 78-90.
- KOSORIĆ M. (1965), Praistorijska nekropola u selu Dvorovima kod Bijeljine. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 6, 1965, 83-90.
- KOSORIĆ M. (1967), Neolitsko naselje u selu Batkoviću kod Bijeljine. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 7, 1967, 21-27.
- KOSORIĆ M. (1970), Rezultati zaštitnog iskopavanja na lokalitetu Brdo u Donjoj Mahali kod Orašja. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 8, 1970, 41-43.
- KOSORIĆ M. (1976), *Kulturni, etnički i hronološki problem ilirskih nekropola Podrinja.* Muzej istočne Bosne, Tuzla 1976.
- KOSORIĆ M. (1980), Praistorijska naselja na području Spreče. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 13, 1980, 103-116.
- KOSORIĆ M. (1982), Rezultati istraživanja praistorijskih naselja na području Semberije. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 14, 1982, 121-132.

MANDIĆ M. (1929), Izvještaj o djelimično nastavljenom otkapanju prethistorijske sojenice u D. Dolini kod Bos. Gradiške 1928. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 41:33-40

MARIĆ Z. (1961a), Vis kod Dervente, naselje kasnog bronzanog doba. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 15-16, 1961, 151-171.

MARIĆ Z. (1961b), Praistorijski nalazi i lokaliteti iz Triješnice i Dvorova kod Bijeljine. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 5, 1961:43-67.

MARIĆ Z. (1964a), Donja Dolina. *Glasnik Zemaljskog muzeja N.S.* 19, 1964, 5-128.

MARIĆ Z. (1964b). Problem sjevernog graničnog područja Ilira, Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja* 4, 1964, 177-215.

MARIĆ, Z. (1965), Panoni zaboravljeni narod. *Odjek* 18.

PAPAZOGLU, F. (1969), *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1969.

TRUHELKA Ć. (1901), Prehistorička sojenica u koritu Save kod Donje Doline. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1901, 227-288

TRUHELKA Ć. (1902), Sojenica kod Donje Doline. *Glasnik Zemaljskog muzeja* 1902, 129-540.

TRUHELKA Ć. (1904), Sojenica kod Donje Doline, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 1904, 91-98, 225-236, 441-448.

TRUHELKA Ć. (1906), Sojenica kod Donje Doline. *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1906, 217-229.

VINSKI-GASPARINI K. (1987), Kultura polja sa žarama sa svojim grupama. *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, Tom 4, 1983, 547-647.